

Recenzje i omówienia nadesłanych książek

LITURGIKA

KAROL LITAWA, *I riti propri del Papa celebrati nella Capella privata durante la Settimana Santa nei secoli XII e XIII*, Rzym: Pontificio Istituto Liturgico 2014, 293 s., ISBN 978-83-62934-57-7.

W obrzędowości katolickiej liturgia papieska bez wątpienia należy do najbardziej podniosłych i okazałych. Towarzyszący jej ceremoniał od najdawniejszych czasów był inspiracją dla celebr sprawowanych w całym Kościele. W historii tegoż Kościoła, a często także dziś, sprawowaną przez Biskupa Rzymu liturgię uznaje się za wzorcową i dlatego w wielu miejscach próbuje się naśladować pewne elementy „podglądnięte” w Rzymie. Warto jednak pamiętać, że z wielu względów liturgia papieska rządzi się nieco innymi prawami niż ogólnie przyjęte i stąd możemy na nią patrzeć jak na swoistego rodzaju obrządek w obrządku albo lepiej: ryt papieski w rycie Kościoła katolickiego.

Chociaż papieskie ceremonie są zasadniczo doskonale udokumentowane, a ich obecność w mediach jeszcze bardziej sprawia, że się popularyzują, to jednak nie zawsze były one tak oczywiste, zwłaszcza jeżeli ograniczały się do zamkniętej w murach Pałacu Apostolskiego prywatnej kaplicy Jego Świątobliwości. Warto pamiętać, że — zwłaszcza w średniowieczu — prywatny ceremoniał papieża obejmował nie tylko pewne wyjątkowe święta czy wspomnienia, ale dotyczył właściwie całego roku kościelnego. Szczególny wydźwięk miały tu celebracje związane z najważniejszymi wydarzeniami chrześcijańskiej wiary, tj. obrzędy przeznaczone na Wielki Tydzień Męki Pańskiej. Monografia ks. Karola Litawy, będąca rozprawą doktorską obronioną w Papieskim Instytucie Liturgicznym w Rzymie w 2013 r., stanowi bardzo ciekawą prezentację tychże wielkotygodniowych obrzędów papieskich sprawowanych na przełomie XII i XIII w. w prywatnej kaplicy Biskupa Rzymu w pałacu na Lateranie. Tytuł pracy — *Obrzędy własne papieży celebrowane w kaplicy prywatnej w Wielkim Tygodniu w wiekach XII i XIII* — w jasny sposób określa zarówno jej problematykę, jak i zakres czasowy opracowanego zagadnienia.

Struktura recenzowanej monografii jest jasna i logiczna. Została podzielona na sześć rozdziałów poprzedzonych *Wstępem* i zwieńczonych *Zakończeniem*. Ponadto

licząca 293 strony książka zawiera *Wykaz skrótów* oraz bogatą *Bibliografię* podzieloną na źródła, słowniki i encyklopedie oraz opracowania. Same źródła podzielono dodatkowo na dotąd nieopublikowane, pochodzące z Archiwum Urzędu Papieskich Celebracji Liturgicznych, oraz na już wydane, które obejmują dzieła patrystyczne, dokumenty Kościoła oraz księgi liturgiczne.

We *Wstępie* (s. 35–38) zarysowana została problematyka oraz wskazano cel badawczy pracy, którym, według autora, jest „odtworzenie i analiza — z historycznego, celebratywnego i teologicznego punktu widzenia — życia liturgicznego we wskazanym okresie historycznym, sprawowanego w Wielkim Tygodniu w laterańskiej rezydencji Następcy Świętego Piotra” (s. 35). Autor przedstawił tu również główne źródła pracy oraz zastosowane w niej metody badawcze.

Kolejne rozdziały monografii zredagowane zostały w sposób jasny i proporcjonalny, a ich zawartość treściowa odpowiada chronologicznemu rozwiązaniu problemu postawionego w tytule. W pierwszym rozdziale (s. 39–79) dokonano prezentacji własnych obrzędów papieża w średniowieczu widzianych z perspektywy historycznej. W poszczególnych paragrafach autor kolejno charakteryzuje tradycje liturgiczne w prywatnej kaplicy papieskiej w omawianym okresie historycznym (XII i XIII w.), ukazuje znaczenie tejże kaplicy, nazywanej już wówczas *Sancta Sanctorum* w religijności średniowiecza, oraz zestawia obrzędy, jakie Następca Świętego Piotra celebrował w tym miejscu w okresie Wielkiego Tygodnia (chodzi konkretnie o obrzędy związane z Niedzielą Palmową i Świętym Triduum Paschalnym).

Cztery kolejne rozdziały, ze względu na analityczny charakter opracowania, mają niemal jednakową strukturę i odnoszą się do poszczególnych elementów opracowanego w monografii zagadnienia. Rozdział drugi (s. 93–133) stanowi szczegółową analizę pierwszego dnia wielkotygodniowych celebracji papieża sprawowanych w średniowieczu w laterańskiej kaplicy, czyli Niedzieli Palmowej. W pierwszym paragrafie znajdujemy krótkie wprowadzenie historyczno-liturgiczne, osadzające początek Wielkiego Tygodnia w jego teologicznym kontekście, oraz szczegółowe przedstawienie dwóch charakterystycznych obrzędów sprawowanych tego dnia: błogosławieństwa palem i procesji z palmami. Drugi paragraf stanowi analizę średniowiecznych ksiąg liturgicznych zawierających obrzędy Niedzieli Palmowej sprawowane w Rzymie. Analiza obejmuje przede wszystkim rubryki z następujących ksiąg: *Liber Politicus* (XII w.), *Ordo Officiorum di Bernardo Cardinale, Pontificale Romanum saec. XII, Ordinale Papale* (XIII w.) oraz *Liber ceremoniarum Curiae Romanae* autorstwa Giacomo Caetani Stefaneschiego (XIII w.). Tę część rozdziału zamyka tabela, w której obrzędy zawarte w powyższych księgach zostały ze sobą zestawione. Ostatni paragraf drugiego rozdziału poświęcony został teologii zawartej zarówno w gestach obecnych we własnych obrzędach Niedzieli Palmowej, jak również teologii modlitw i śpiewów przeznaczonych na ten właśnie dzień.

W rozdziale trzecim (s. 135–175) analizie poddano kolejny ważny obrzęd papieskich celebracji Wielkiego Tygodnia — odprowadzanie w Wielki Czwartek *man-*

datum, tj. obrzęd obmycia nóg (por. J 13,1-20). Podobnie jak we wcześniejszym rozdziale autor wprowadza czytelnika w genezę omawianego rytu oraz wskazuje na jego sprawowanie w Kościele rzymskim doby średniowiecza. Następnie, w oparciu o źródła liturgiczne — *Liber Politicus* (XII w.), *Ordo Albina* (XII w.), *Liber Censuum* (XII w.), *Pontificale Romanum saec. XII*, *Pontificale Romanae Curiae saec. XIII*, *Liber ceremoniarum Curiae Romanae* (XIII w.) — zaprezentowana została dyscyplina związana z celebracją omawianego obrzędu. W ostatnim paragrafie, podobnie jak wcześniej, uwaga autora skupiła się na teologicznym znaczeniu obrzędu *mandatum* oraz przewidzianych do jego celebracji modlitw i śpiewów.

Przedmiotem czwartego rozdziału (s. 177–218) jest sprawowany w Wielki Piątek obrzęd adoracji krzyża. W pierwszym paragrafie obszernie zaprezentowano tradycję związaną z przechowywaniem w kaplicy św. Wawrzyńca (tzw. kaplica relikwii) krzyżem, używanym do papieskich obrzędów Wielkiego Piątku Męki Pańskiej w jego prywatnej kaplicy w XII i XIII w. Drugi paragraf stanowi analizę liturgiczną jedyne w roku kościelnym dnia aliturgicznego: przedstawiona została tu struktura celebracji, a następnie szczegółowo opracowane zostały następujące elementy: liturgia słowa i *Orationes sollemnes*, Liturgia Uprzednio Poświęconych Darów oraz papieska liturgia adoracji krzyża. Powyższe studium, jak w rozdziałach poprzedzających, oparto na przywołanych już liturgicznych księgach źródłowych. Ostatni paragraf, poświęcony teologicznemu znaczeniu obrzędów, odnosi się do znaków i gestów celebracji, wśród których istotną rolę miały zarówno pora odprawiania obrzędu, jak i obecna w nich cisza oraz adoracja krzyża.

W piątym rozdziale (s. 219–252) podjęto refleksję nad ostatnim z papieskich obrzędów Wielkiego Tygodnia, czyli rytym *Resurrexit* sprawowanym w Niedzielę Zmartwychwstania. W pierwszym paragrafie omówiona została Wigilia Paschalna jako celebracja poprzedzająca obrzęd *Resurrexit*. Następnie, w oparciu o źródła, ukazany został obrzęd sprawowany przed słynną starożytną ikoną *Acheropita*. Rozdział kończy, podobnie jak poprzednie, teologiczne omówienie antyfon oraz gestów towarzyszących papieskiej ceremonii wielkanocnej.

Ostatni rozdział monografii (s. 253–288) koreluje z rozdziałem pierwszym i stanowi niejako klamrowe zwieńczenie całego studium. Bazując na przeprowadzonej analizie, autor skoncentrował się tu na znaczeniu papieskich obrzędów XII i XIII w. i ich wpływie na obrzędy sprawowane przez Biskupów Rzymu w następnych stuleciach. W pierwszym paragrafie zaprezentowano pontyfikaty trzech wielkich papieży omawianego okresu historii — Innocentego III, Honoriusza III i Mikołaja III. Paragraf drugi skupił uwagę na znaczeniu obrzędów papieskich w duchowości liturgicznej Kościoła rzymskiego. Trzeci i ostatni paragraf ukazuje historię prywatnej kaplicy papieskiej, spadku znaczenia związanej z nią liturgii, która notowana była od czasów niewoli awiniońskiej, oraz wpływu, jaki złoty okres jej funkcjonowania (XII i XIII w.) wywarł na kształt późniejszych papieskich celebracji. Analiza przeprowadzona w tej jednostce monografii ułożona została zgodnie z paradygmatem

przyjętym do całości pracy, tzn. według poszczególnych dni papieskich celebracji Wielkiego Tygodnia.

W *Zakończeniu* (s. 289–293) zostały zebrane wnioski z dokonanej analizy. Autor zauważył, że w świetle przeprowadzonych badań papieska kaplica na Lateranie — *Sancta Sanctorum* — była miejscem, w którym w średniowieczu życie liturgiczne było niezwykle intensywne. Sprawowane w niej misteria były półprywatne, tzn. mimo celebracji „za zamkniętymi drzwiami” stanowiły część wprowadzającą w obrzędy celebrowane w bazylikach (por. s. 291) oraz istotnie wpłynęły one na kształt późniejszych obrzędów Wielkiego Tygodnia w kościołach in *Urbe*.

Monografia ks. Karola Litawy z punktu widzenia metodologicznego jest poprawna i wskazuje na solidny warsztat badawczy autora, co już w tym punkcie czyni z niej pozycję wartą zauważenia. Zestawienie zastosowanych w pracy skrótów oraz pozycji bibliograficznych jawi się jako profesjonalne. Również przypisy w pracy zostały zredagowane w sposób rzetelny; wielokrotnie nie stanowią one jedynie suchego odesłania do cytowanego dzieła, ale zawierają także obszernie objaśnienia i komentarze do omawianych w przebiegu pracy zagadnień, co czyni z nich niezwykle cenne uzupełnienie głównego nurtu narracji.

Od strony językowej praca wydaje się być zredagowana poprawnie. Choć nie brakuje w niej błędów stylistycznych, to jednak w żaden sposób nie wpływają one na jakość prezentowanych treści. Napisana została w języku włoskim i z całą pewnością jest zrozumiała zarówno dla posługujących językiem natywnie, jak i dla obco krajowców. Mimo że język pracy jest zasadniczo prosty, nie brakuje w niej również sformułowań finezyjnych, dodających typowego dla włoskiej ekspresji słownej kolorytu. Warto jednak zaznaczyć, że fakt zastosowania takich figur językowych w żaden sposób nie pozbawia narracji jej rzeczowego charakteru i fachowego konkretności prezentowanych treści.

Chociaż w ocenie monografii zewnętrzna forma wydania nie jest pierwszorzędna, to jednak warto zwrócić uwagę na pewne elementy, które wydają się być mało dopracowane czy wręcz niestaranne od strony edytorskiej. Do głównych niedopatrzeń należy tu zaliczyć podwójne wyróżnianie cytatów: choć zostały one wyodrębnione z tekstu i zastosowano w nich mniejszą czcionkę (co jest edytorską oczywistością), opatrzone je dodatkowo tabulatorami oraz cudzysłowami, które wydają się zbędne. Ponadto w wielu miejscach tekst kończy się w połowie strony pozostawiając pustą przestrzeń, by na kolejnej stronie kontynuować rozpoczętą wcześniej myśl (zob. np. s. 94, 96, 207, 274).

Z merytorycznego punktu widzenia recenzowana praca bez wątplenia stanowi wartościowe opracowanie nieznannej właściwie praktyki liturgicznej prywatnej kaplicy papieskiej doby średniowiecza (warto pamiętać, że liturgia tej kaplicy była różna od liturgii sprawowanej w Bazylice Laterańskiej, por. s. 122). W celu lepszego wprowadzenia czytelnika w kontekst omawianych zagadnień autor szczegółowo

zdefiniował związane z nimi pojęcia. Lektura pierwszego rozdziału pozwala zapoznać się z tym, czym właściwie była Kuria Rzymska doby średniowiecza i funkcjonujące w niej podmioty, takie jak np. *cappella papale*. W następujących częściach studium, przeprowadzając kolejno analizę wielkotygodniowych celebracji papieskich wraz z ich szczególnymi obrzędami, ks. Karol Litawa nie tylko osadził je w ich kontekście historycznym, ale również ukazał ich znaczenie dla rozwoju późniejszych praktyk celebracyjnych przyjętych nie tylko przez Kościoły Rzymu, lecz także przez wszystkie inne wspólnoty odwołujące się do łacińskiego dziedzictwa liturgicznego. Niezwykle cennym jest oparcie analizowanych celebracji o materiały źródłowe, w dużej mierze dotychczas nieedytowane. Ten fakt sprawia, że praca jawi się jako istotne *novum* na gruncie współczesnych opracowań liturgicznych. Choć analiza tekstów źródłowych czasem wydaje się zbyt powierzchowna, to jednak należy zaznaczyć, że nie tylko wskazuje ona na pewne rubryki istotne z punktu widzenia papieskich celebracji w wiekach średnich, ale poszerza badania o prezentację najważniejszych modlitw przewidzianych do sprawowania obrzędów i o ich teologiczny komentarz.

Jak zaznaczono powyżej, autor zarysował we *Wstępie* podjętą problematykę, jednakże wyznaczony tu cel pracy zdaje się być zbyt ogólny i mało precyzyjny. Autor mówi co prawda o „przedstawieniu i opisaniu obrzędów papieskich” oraz o „rekonstrukcji i analizie liturgicznego życia” Pałacu Apostolskiego (por. s. 35), jednakże całość monografii domagałaby się zaznaczenia jeszcze jednej — wydaje się istotnej — kwestii. Otóż stawiając taki problem, ks. Litawa podjął pewne ryzyko, które wymaga odpowiedzi na pytanie: czy lub na ile możemy zrekonstruować przebieg liturgii papieża w wybranym tu kontekście? Gdybyśmy bowiem dysponowali jednym źródłem, które z całą pewnością było przewodnim w laterańskiej kaplicy, odpowiedź na pytanie byłaby nader prosta i oczywista. Jednakże autor formułując problem badawczy jako „rekonstrukcja” papieskiej liturgii, zdecydował się bardziej na dokonanie syntezy różnych źródeł i sformułowanie swoistej hipotezy, która ukazywałaby możliwy (ale nie dający się w pełni zweryfikować) przebieg celebracji, o których mowa w całości pracy. Dlatego obok rekonstrukcji należałoby jednak zaznaczyć, że chodzi tu o rzeczywistość naznaczoną pewną nieuniknioną dozą subiektywizmu. Jednakże ten drobny brak nie wpływa w żaden sposób na pozytywną ocenę monografii, gdyż całość jej treści w pełni ukazuje zamysł i intencje autora oraz czyni zadość zaproponowanemu przez niego sposobowi opracowania zagadnienia. Widać to zwłaszcza poprzez pewną logiczną ciągłość każdego rozdziału: odwołując się bowiem do przekazów źródłowych na temat konkretnej czynności liturgicznej, autor najpierw analizuje poszczególne wersje obrzędów, by następnie wzajemnie je zestawić i ukazać prawdopodobną wersję papieskiej celebracji, co dodatkowo obrazują zawarte w tekście tabele porównawcze.

Pogłębieniem teoretycznego omówienia liturgii jest zawarta w monografii szeroka analiza teologiczna, którą autor kończy omawianiem każdego z obrzędów celebra-

cyjnych papieskiego Wielkiego Tygodnia. Na szczególną uwagę zasługuje podkreślane przez ks. Litawę dwóch wymiarów celebracji paschalnych, które uwydatniały się w obrzędach sprawowanych w prywatnej kaplicy papieskiej. Chodzi o *anamnesis*, czyli uobecnianie bądź przypomnienie wydarzeń zbawczych, oraz o *mimesis*, czyli naśladowanie ich przebiegu. Choć ta pierwsza obecna jest w każdej celebracji liturgicznej, to prezentacja *mimesis* wielkotygodniowych obrzędów papieskich wydaje się szczególnie ważna, poruszająca i niosąca w sobie głęboką symbolikę teologiczną. Warto tu wspomnieć chociażby wzorowane na jerozolimskich papieskie celebracje Wielkiego Piątku (por. s. 208nn) lub przejmujący ryt *Resurrexit* (por. s. 225nn), który autor opatrzył następującym komentarzem: „Ucałowanie *Acheropita* jest gestem niezwykle znaczącym i wyraża pozdrowienie oraz komunie papieża ze Zmartwychwstałym” (s. 250).

Monografia ks. Karola Litawy stanowi niezwykle ciekawe studium dotyczące historii liturgii papieskiej. Dlatego należy stwierdzić, że recenzowana książka bez wątpienia spełni oczekiwania czytelników zainteresowanych problematyką historii papieskich liturgii oraz może stać się istotnym ogniwem w prowadzeniu dalszych badań nad podjętą problematyką. Choć praca została napisana w języku dobrze znanym kręgom liturgistów, wypadłoby sobie życzyć, by w celu przybliżenia tematyki szerszemu gronu polskich odbiorców, została przetłumaczona na ich język ojczysty.

Ks. Mateusz Potoczny

GUIDO FUCHS, *Weekend a liturgia. Między kościelną Tradycją a współczesnym przeżywaniem czasu*, Kraków: „Homo Dei” 2014, 198 [1] s., ISBN 978-83-64451-14-0.

Dla współczesnego człowieka, pochłoniętego szeregiem obowiązków zawodowych, koniec tygodnia jawi się jako „zbawienny” czas wytchnienia, zasłużonego odpoczynku, restartu przed kolejnym interwałem pędzącego tygodnia. Słowo *weekend* budzi szereg pozytywnych skojarzeń, związanych z czasem dla siebie, rodziny, swojego hobby. Czy jednak ten ulubiony przez nas, współczesnych, *weekend* ma coś wspólnego z życiem religijnym? A może to tylko objaw zsekularyzowanego kalendarza, który *weekendem* zastąpił święty dla chrześcijan pierwszy dzień tygodnia? Książka Guido Fuchsa stanowi próbę oddemonizowania *weekendu* i ukazania jego liturgicznego waloru. Swoją refleksję autor rozpoczyna od analizy czasu liturgicznego w perspektywie całego tygodnia. Taki punkt wyjścia pozwala sformułować wniosek, że *weekend* rozumiany jako odcinek czasu między piątkowym popołudniem a niedzielnym wieczorem stanowi okres odgrywający doniosłą rolę w życiu, liturgii i pobożności chrześcijan. Dlatego też w drugiej części pracy autor w rzetelny sposób ukazuje teologiczne znaczenie trzech *weekendowych* dni oraz kreśli ich liturgiczną symbolikę zawartą w szeregu przeznaczonych na dni *weekendu* form liturgicznych. Ostatnia część książki stanowi interpretację wcześniejszych wniosków. Autor zauważa, że *weekendu* nie należy ignorować z liturgicznego punktu

widzenia, lecz starać się sensownie i adekwatnie wyrazić jego treści także w przeszerzeniu celebracyjnej chrześcijańskiej wspólnoty.

CZESŁAW KRAKOWIAK, *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła* (Prace Wydziału Teologii 167), Lublin: TN KUL Jana Pawła II 2015, 194 s., ISBN 978-83-7306-689-2.

Liturgia Kościoła obfituje w święte znaki, które nie tylko oznaczają, ale również sprawiają konkretne duchowe skutki. Do najważniejszych należą bez wątpienia sakramenty, które opierając się na Bożym ustanowieniu, ukazują i uobecniają niewidzialne działanie łaski. Jednakże siedem sakramentów nie wyczerpuje uświęcającego bogactwa Kościoła. Obok nich istnieje bowiem szereg ustanowionych przez tenże Kościół sakramentaliów i błogosławieństw, których celem jest uświęcenie pewnych posług, stanów życia, a także przedmiotów, jakimi chrześcijanie na co dzień się posługują. Tej właśnie grupie świętych znaków poświęca swą kolejną książkę znany lubelski liturgista ks. prof. Czesław Krakowiak. Swoje rozważania rozpoczyna od teologicznego wprowadzenia w istotę sakramentaliów i błogosławieństw w życiu chrześcijanina. Następnie, w poszczególnych rozdziałach, omawia kolejno najważniejsze z nich, tj.: błogosławieństwo opata i ksieni, konsekrację dziewic, profesję zakonną, błogosławieństwo lektorów i akolitów, wielki egzorcyzm, poświęcenie ołtarza oraz błogosławieństwo nowego źródła chrzcielnego. Każdy z omówionych elementów opatrzony został rzetelnym wprowadzeniem, następnie przedstawiono liturgię celebracji obrzędu oraz jego teologiczną interpretację. Wydaje się, że książka stanowi cenną pomoc w ponownym odkryciu i zrozumieniu tych niezwykle ważnych i często niedocenianych świętych znaków. Warto zwrócić uwagę, że po każdym rozdziale zamieszczono wykaz literatury traktującej o omawianym sakramentalium bądź błogosławieństwem, co jest cenną pomocą w dalszym zgłębianiu zarysowanego w książce bogactwa.

MAREK CHMIELEWSKI, JANUSZ KRÓLIKOWSKI, *Duchowość uczynków miłosierdzia. Materiały duszpasterskie na Jubileuszowy Rok Miłosierdzia (8 XII 2015–20 XI 2016)* (Biblioteka Ostrobramska 5), Ostra Brama, Skarżysko-Kamienna: Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej 2015, 193 [3] s., ISBN 978-83-7847-300-8.

Przeżywany aktualnie w Kościele Rok Święty Miłosierdzia stał się okazją do wielu nowych inicjatyw propagujących teologię tego boskiego przymiotu. Jedną z nich jest prezentowana książka autorstwa dwóch znanych polskich teologów. Choć tytuł wskazuje na duszpasterskie ukierunkowanie publikacji, to jednak nie jest ona pozbawiona także podbudowy teologicznej. Zarówno w pierwszej, jak i w drugiej części autorzy zamieścili teologiczny komentarz do chrześcijańskich uczynków miłosierdzia względem ducha i ciała, popierając je przykładami z życia świętych (kolejno: Faustyny Kowalskiej, Matki Teresy z Kalkuty, Józefa Gorazdowskiego, Benedykta z Nursji, Jana de Mathy, Anny Marii Taigi i Jana Colombini). Z kolei w części trzeciej zamieszczono rachunek sumienia ułożony w kluczu uczynków

miłosierdzia. Na kolejną część składają się rozważania różańcowe do wszystkich części tej modlitwy, co — jak zauważają sami autorzy — stanowi oryginalną propozycję modlitwy za pomocą dawnej metody tzw. klauzul, czyli dopowiedzi do pierwszej części Pozdrowienia Anielskiego. W kolejnej części zamieszczono rozważania Drogi Krzyżowej, które również czerpią ze skarbcza teologii uczynków miłosierdzia. Całość książki zamyka sześć konferencji podejmujących tematykę miłosierdzia wygłoszonych przez ks. Janusza Królikowskiego w latach 2013/2014. Bez wątpienia publikacja stanowi cenną pomoc nie tylko dla praktyków duszpasterskich, ale także dla tych wszystkich, którzy chcieliby pogłębić tajemnicę Bożego miłosierdzia.

KAZIMIERZ MATWIEJUK, *Triduum paschalne. Trzy noce Chrystusa zdradzonego i ukrzyżowanego, który zmartwychwstał*, Siedlce: „Unitas” 2015, 249 [1] s., ISBN 978-83-61071-91-4.

Triduum Paschalne jest bez wątpienia najważniejszą celebracją tajemnicy Jezusa Chrystusa i Jego Kościoła. Chrześcijańskie wydarzenia największej wagi ogniskują się właśnie w tych trzech dniach, a właściwie — jak zauważa ks. Kazimierz Matwiejuk — w trzech nocach: nocy zdrady, nocy ciszy kosmosu i nocy rezurekcji. Niniejsza książka jest propozycją teologicznego przejścia z Chrystusem tych właśnie najistotniejszych momentów chrześcijańskiej wiary. Wspomniane noce znajdują tu odpowiedniki w trzech kolejnych częściach, na które podzielona została publikacja. W pierwszej autor koncentruje się na tajemnicy Wielkiego Czwartku Wieczerzy Pańskiej. Narracja prowadzi czytelnika poprzez historię, obrzędy i mistagogię obrzędów Mszy wieczornej pierwszego dnia Paschalnego Triduum. W części drugiej refleksja zatrzymuje się na Wielkim Piątku Męki Pańskiej. Autor pochyla się w niej m.in. nad historią i teologią obrzędów oraz pobożnością związaną z Grobem Pańskim. Z kolei część trzecia stanowi wieloaspektową refleksję nad celebracjami i symboliką Wigilii Paschalnej. W zamieszczonych aneksach znajduje się dłuższa wersja Orędzia wielkanocnego oraz pomoce duszpasterskie na poszczególne dni *Triduum Sacrum*.

WALDEMAR JAN PAŁĘCKI MSF, *Pytanie o liturgię. Misterium liturgii w życiu Kościoła*, przedm. Zbigniew Wit, Lublin: Wydaw. KUL 2015, 208 s., ISBN 978-83-7702-956-5.

Prezentowana książka ks. Waldemara Pałęckiego MSF jest zbiorem felietonów podejmujących problematykę szeroko pojętej liturgii oraz wyjaśniających znaczenie wielu obrzędów chrześcijańskiego kultu. Autor, przyjmując ciekawą koncepcję formułowania problemów w postaci pytań, uczynił z publikacji swoiste kompendium wiedzy liturgicznej, które z całą pewnością nadaje się nie tylko do wykorzystania naukowo-dydaktycznego, ale również do pogłębienia wiedzy liturgicznej wszystkich zainteresowanych liturgią Kościoła katolickiego. W dwudziestu dziewięciu rozdziałach ks. Pałęcki prowadzi czytelnika zarówno poprzez meandry liturgiki

jako nauki, ale także zatrzymuje się nad konkretnymi symbolami i świętymi misteriami. Wśród analizowanych kwestii znajdują się m.in. naczynia liturgiczne, praktyki ascetyczne, sakramenty, elementy celebracji eucharystycznej i gesty modlitewne. W każdym rozdziale książki znajdują się zarówno treści wyjaśniające teologię, jak i symbolikę bądź obrzędowość prezentowanej tajemnicy. Dodatkowym atutem książki jest jej język: trudne do wyjaśnienia tajemnice chrześcijańskiej wiary zostały tu przedstawione w sposób przystępny niemal dla każdego.

PIOTR ROSZAK, *Mozarabowie i ich liturgia. Chrystologia rytu hiszpańsko-mozarabskiego*, Toruń: Wydaw. Naukowe UMK 2015, 317 s., ISBN 978-83-231-3342-1.

Dla żyjących w kręgu kultury opartej na dziedzictwie grecko-romańskim Europejczyków zachodnie chrześcijaństwo kojarzy się jedynie z Rzymem i jego wariantami narodowymi w różnych częściach kontynentu. Zestawiając tę wizję z mozaiką Kościołów wschodnich, Zachód jawi się jako zwarty monolit, w którym nie było miejsca na zbyt daleko posuniętą odrębność. Tymczasem Kościoły Zachodu, podobnie jak ich orientalne Kościoły siostrzane, monolitem nie były. Także na Zachodzie wykształciły się różne tradycje, których charakterystycznymi cechami wyróżniającymi były zarówno liturgie, jak i różne rozłożenie akcentów teologicznych. Jedną z takich właśnie wspólnot Zachodu jest do dziś mało znana i osłonięta nimbem tajemnicy starożytna grupa chrześcijan hiszpańskich zwanych mozarabami. Książka ks. Piotra Roszaka jest pierwszą na polskim rynku publikacją, która tematykę liturgii mozarabów ujmuje w sposób integralny. Bazując na euchologii rytu hiszpańskiego, autor nie tylko prezentuje strukturę celebracji, ale przede wszystkim skupia się na ukazaniu charakterystycznych dla myśli mozarabskiej elementów chrystologicznych zawartych w wydanym w latach 1991–1995 *Mszale hiszpańsko-mozarabskim*. Całość podzielona została na dwie części: w pierwszej autor prezentuje historię rytu oraz wskazuje na chrystologiczne elementy w liturgii. Z kolei część druga w całości poświęcona została zagadnieniom chrystologicznym w myśli i tradycji mozarabskiej.

GRZEGORZ ŚMIECIŃSKI, *Liturgia po Soborze Watykańskim II w (archi)diecezji katowickiej*, przedm. Andrzej Żądło, Katowice: „Emmanuel” 2015, 326 s., ISBN 978-83-63757-88-5.

Chociaż święta liturgia jest dziedzictwem całego Kościoła, to jednak w każdej społeczności lokalnej nabiera ona szczególnego wyrazu. Obok powszechnych prawideł rządzących kultem chrześcijańskim istnieje bowiem szereg elementów lokalnych, które z liturgii czynią rzeczywistość bliską każdemu człowiekowi w jego konkretnym *Sitz im Leben*. Stąd podejmowanie studium nad kształtem liturgii w konkretnych wspólnotach partykularnych stanowi cenny element ukazywania i poznawania Kościoła w jego najmniejszych komórkach. Rozprawa doktorska ks. Grzegorza Śmiecińskiego jest doskonałym przykładem takiego właśnie spojrzenia na liturgię, a konkretnie na aplikację reformy liturgicznej w kontekście diecezji i późniejszej archidiecezji katowickiej. Książka podzielona została na trzy rozdziały.

W pierwszym autor prezentuje sylwetki osób oraz instytucje odpowiedzialne za wprowadzanie w życie soborowej odnowy w Kościele katowickim. Ukazuje dzieło dwóch biskupów diecezjalnych: Herberta Bednorza i Damiana Zimonia, a także wkład, jaki w recepcję soborowych ustaleń wniosła Kuria Diecezjalna, Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne oraz I Synod Diecezji Katowickiej. W rozdziale drugim zaprezentowany został szereg inicjatyw duszpasterskich, jakie podjęto w omawianej wspólnoty diecezjalnej w celu zaszczepienia postulowanej przez Ojców soborowych reformy. Z kolei trzeci rozdział książki stanowi refleksję nad istotą i zakresem soborowej odnowy liturgicznej, która to refleksja ogniskuje się wokół sakramentów, sakramentaliów, liturgii godzin, roku liturgicznego, muzyki sakralnej, sztuki oraz pobożności ludowej. Całość zamyka bogaty zbiór literatury przedmiotu, który w dużej mierze składa się z lokalnych materiałów źródłowych, co jeszcze bardziej osadza książkę w środowisku, któremu została ona dedykowana.

Ks. Mateusz Potoczny

MUZYKA

IRENEUSZ PAWLAK, *Laudes et Vesperae Dominicales. Chwalby Poranne (Jutrznia) i Nieszpory na niedziele okresu zwykłego z towarzyszeniem organowym*, red. S. Garnarczyński, Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2015, 124 s., ISBN 978-83-7793-355-8.

Opracowanie składa się z dwóch części: *Chwalby poranne na Niedziele I–IV Tygodnia* (cz. I); *Nieszpory I i II na Niedziele I–IV Tygodnia* (cz. II). Zbiór jest propozycją melodii do tekstów Laudesów tłumaczonych terminem Jutrznie oraz Nieszporów na niedziele okresu zwykłego. Ułożone melodie powstały wprawdzie w oparciu o chorał gregoriański, ale tylko nieliczne z nich odwzorowują autentyczne schematy gregoriańskie. Jako zasadę autor przyjął zastosowanie psalmowych struktur inicjalnych wyłącznie w Kantyku Zachariasza i Kantyku Najświętszej Maryi Panny. Psalm i kantyki Starego Testamentu rozpoczynają się od recytatywu. Zaproponowany został także w wersach parzystych Kantyku Zachariasza układ wielogłosowy na trzy głosy równe i układ czterogłosowy na głosy mieszane w II Nieszporach każdego tygodnia. Zbiór przeznaczony jest do śpiewu wspólnego przez całe zgromadzenie liturgiczne. Jest to próba upowszechnienia śpiewanej modlitwy porannej i wieczornej, służąca pogłębieniu wiary uczestników tych godzin kanonicznych.

WIESŁAW HUDEK, PIOTR WIŚNIEWSKI, *Cantare amantis est. Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin Ks. Prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, Lublin: Wydawnictwo „Polihymnia” 2015, 615 s., ISBN 978-83-7847-253-7.

Publikacja zawiera w pięciu rozdziałach artykuły naukowe 42 autorów, poświęcone różnym aspektom muzyki sakralnej: rozdz. I: *Ksiądz Profesor Ireneusz Pawlak. Życie i dzieło* (D. SOB CZAK, *Bibliografia prac Ks. Prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka; Ksiądz Profesor Ireneusz Pawlak — życie w służbie liturgii i muzyki; Organizatorzy życia muzycznego w katedrze gnieźnieńskiej od XV do XXI wieku*; B. BODZIOCH,

Monografie źródeł liturgiczno-muzycznych w pracach magisterskich przygotowanych pod kierunkiem ks. prof. Ireneusza Pawlaka; J. BISZTYGA, Liturgia sacra — domus et patria Ecclesiae. Wybrane aspekty metody badawczej Księdza Profesora Ireneusza Pawlaka; R. NALEPKA, Ks. Ireneusz Pawlak o śpiewie i muzyce w liturgii we „Mszy Świętej”; R. TYRAŁA, Kard. J. Ratzinger — Benedykt XVI, teolog muzyki kościelnej, dbający o drogę szlachetnego piękna w głoszeniu Orędzia zbawienia; J. SZYMIK, Cantare amantis est. Piękno, miłość, muzyka); rozdz. II: Osoby i instytucje w służbie muzyce (A. FILABER, Powstanie i działalność Instytutu Szkolenia Organistów w Warszawie jako odpowiedź na wskazania Soboru Watykańskiego II; K. FUKSA, Adam Harasowski (1904–1996) — polski muzyk na uchodźstwie; T. JASIŃSKI, Stefan Sylwester Cybulski o muzyce w liturgii śpiewanej. Przyczynek do polskiego cecyliantyzmu przetomu XIX i XX wieku; B. KAMIŃSKA, Animatorzy współczesnego życia muzycznego w Kościele rzymskokatolickim — aspekt kształcenia i funkcji organisty; F. KOENIG, Absolwenci ratyżbońskiej szkoły muzyki kościelnej pochodzący z diecezji leżących w Europie Środkowo-Wschodniej do roku 1945; E. KEFFER, Ksiądz Zdzisław Bernat jako badacz twórczości muzyków kościelnych; A. LELEŃ, Śpiew i muzyka kościelna w myśli i postudze pasterskiej arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego; L. KONICKA, Czasopisma organistowskie na ziemiach polskich w dobie zaborów (1881–1914); A. PRASAŁ, Działalność dolnośląskich firm organmistrzowskich po II wojnie światowej; D. SMOLAREK, Twórcy śpiewów liturgicznych skomponowanych po Soborze Watykańskim II; A. SZARAPKA, Twórczość religijna Andrzeja Cwojdzinińskiego w aspekcie polskiej duchowości XX wieku; S. ZIEMIAŃSKI, Ks. Józefa Łasia SJ troska o poprawną prozodię śpiewów liturgicznych); rozdz. III: Monodia liturgiczna (A. AKIMJAK, Odnowa śpiewów międzylekcyjnych na Słowacji po Soborze Watykańskim II; B. FURMANOWICZ, Niebo w nadziei chrześcijańskiej i śpiewach chorałowych. In paradisum deducat te angeli; S. GARNCZARSKI, Antyfony „Salve Regina” w polskich przekładach zachowanych w źródłach drukowanych; W. HUDEK, Wokół sekwencji „Dies irae, dies illa” — przyczynek do badań muzykologicznych; P. WIŚNIEWSKI, Repertuar gregoriański w nowym wydaniu (2013) niemieckiego śpiewnika liturgicznego „Gotteslob”); rozdz. IV: Między teorią a praktyką (M. ALEKSANDROWICZ, Teoria i praktyka wykonawcza monodii liturgicznej w XIX wieku. François-Joseph Fétis i jego „Méthode élémentaire de plain-chant” (1843); Ł. BILSKI, Msza Święta z udziałem dzieci wyzwaniem dla współczesnej muzyki liturgicznej — spostrzeżenia organisty parafialnego; A. CZECH, Rola śpiewu w pedagogice personalistycznej w perspektywie antropologii teologicznej; CZ. GABRIELA, Praktyczne aspekty organowej gry liturgicznej; P. DĘBSKI, Organy Conrada Geisslera w kościele pw. św. Antoniego w Parowej (diecezja legnicka); CZ. GRAJEWSKI, Symbolika liczbowa antyfon w średniowiecznych tonariuszach. Od teorii do praktyki; Ł. KĄTNY, Anielski zespół w predelli Hermana Hana — obraz, który „słyszczać”; S. MIESZCZAK, Muzyka — liturgia — wiara; M. OLEJARCZYK, Teoria rytmu Hieronima z Moraw; K. STRYCHARZ-BOGACZ, Religijne śpiewy ludowe w obrzędowości wielkopostnej i wielkanocnej Małopolski i Pod-

karpacia; M. SZYMANOWICZ, „Muzyka” w kościele parafialnym w Skrzyńsku (diecezja radomska); Z. ZAHRADNÍKOVÁ, *Organové prelúdiá v súčasnej liturgickej praxi na Slovensku* (Preludia organowe we współczesnej praktyce liturgicznej na Słowacji); rozdz. V: *Zabytki i zbiory muzykaliów* (R. ADAMKO, *Melodická tradícia v Spišskom graduáli Juraja z Kežmarku* (Tradycja melodyczna w Spiskim graduale Juraja z Kežmarku); I. CHACHULSKA (HURNIEWICZ), *Z historii kształtowania się mszału białoruskiego Imśal Rymski dla dyjacezji na Belarusi*; J. JASIŃSKA, *Dawne muzykalia kościelne z Bielska-Białej w badaniach naukowych, edycjach źródłowych i życiu koncertowym*; W. KAŁAMARZ, *Ekumeniczny wymiar XLI wydania „Śpiewnika kościelnego” ks. Jana Siedleckiego*; Ł. KUTROWSKI, *Siedemnastowieczny antyfonarz PL-WRU IF 466E z opactwa cystersów w Krzeszowie*; K. LISMAN, *Rękopiśmienny Graduał z 1700 r. z Biblioteki Sióstr Norbertanek w Imbramowicach jako przykład tradycji premonstrackiej — wybrane zagadnienia*; A. REGINEK, *Zbiory muzyczne ks. Emiliana Schindlera — cenne źródła w badaniach nad dokumentacją polskich śpiewów kościelnych*).

Monografię dopełniają nadesłane listy gratulacyjne oraz biogramy wszystkich autorów tekstów naukowych.

TADEUSZ BRATKOWSKI, *Officium divinum de tempore w rękopiśmiennych antyfonach zakonów benedyktyńskich w Polsce od XV do XIX wieku*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2013, 336 s., ISBN 978-83-7338-894-9.

Przedmiotem publikacji jest *officium divinum* występujące w rękopiśmiennych antyfonarzach zakonów benedyktyńskich z terenów Polski od XV do XIX w. Jest to analityczno-porównawcze studium śpiewów chorałowych, obejmujące antyfony i responsoria, które tworzą podstawowy repertuar antyfonarzy zachowanych w klasztorach rękopisach zakonów benedyktyńskich męskich i żeńskich zgromadzeń. Rezultaty tej działalności mają wysoki walor poznawczy w zakresie nowych informacji. Odkrywają i wyznaczają jednocześnie nowe obszary badawcze w odniesieniu do praktyk wykonawczych śpiewów chorałowych w klasztorach benedyktyńskich.

Monografia składa się z czterech rozdziałów: I: *Geneza i rozwój benedyktyńskiego officium divinum*; II: *Rękopiśmienne antyfonarze z polskich klasztorów benedyktyńskich*; III: *Rok liturgiczny w antyfonarzach benedyktyńskich*; IV: *Muzyczny repertuar antyfonarzy klasztorów benedyktyńskich*. Pracę uzupełniają dwa aneksy zawierające tytuły antyfon ułożone według formuł inicjalnych oraz tytuły responsoriów *prolixa*, bibliografia i cztery indeksy.

Kasjodor (*Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus*), *Institutiones musicae. Zasady muzyki, z języka łacińskiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem opatrzył oraz słownik sporządził Lucjan Dyka*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2015, ss. 209, ISBN 978-83-7996-173-3.

Publikacja jest pierwszym polskim przekładem traktatu Kasjodora. Adresowany jest do specjalistów muzykologów oraz osób zainteresowanych zagadnieniami

muzycznymi i kulturą muzyczną minionych wieków. Synoptyczne zestawienie tekstu łacińskiego (10 rozdziałów) z przekładem pozwala na śledzenie wywodów Kasjodora, natomiast opatrzenie go komentarzem egzegetyczno-językowym (zdanie po zdaniu) przynosi wszechstronne opracowanie zagadnień interpretacyjnych. Autor szeroko uwzględnia spektrum źródłowe, dokonując wnikliwej komparatystyki materiału. L. Dyka przybliży czytelnikowi także sylwetkę twórcy traktatu, rzucając pewne światło na treść samego dzieła, które odzwierciedla ówczesne poglądy na muzykę. Całość opracowania dopełnia sporządzony przez tłumacza słownik łacińsko-polski zawierający zasób słów zawartych w *Institutiones musicae*.

Ks. Piotr Wiśniewski

MARIA SZYMANOWICZ, *Polska bibliografia organów*, t. II, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne „Polihymnia” 2014, 479 s., ISBN 978-83-7847-241-4.

W 2011 r. ukazał się w lubelskim Wydawnictwie Muzycznym „Polihymnia” pierwszy tom *Polskiej bibliografii organów* opracowany przez dr hab. Marię Szymanowicz — prof. KUL i kierownika Katedry Instrumentologii Instytutu Muzykologii KUL. Praca ta została przyjęta z wielką radością wśród wszystkich osób zainteresowanych tym działem literatury naukowej. Tom pierwszy zawierał opracowanie 1000 pozycji bibliograficznych (od nr 1 do nr 1000). Autorka zachęcona oczekiwaniami badaczy—organologów, podjęła się wysiłku opracowania kolejnego tysiąca pozycji bibliograficznych (pozycje od nr 1001 do nr 2000). Opracowanie w ciągu 2 lat kolejnego tysiąca pozycji literatury przedmiotu wymagało dużego nakładu pracy i sił, bo pociągało za sobą konieczność przeczytania i zindeksowania wszystkich pozycji.

Opisywana publikacja rozpoczyna się od wprowadzenia, a kończy się wykazem skrótów. Zasadniczy moduł opisywanego dzieła składa się z pięciu części, co jest kontynuacją układu zaistniałego we wspomnianym I tomie. Zatem I część II tomu *Polskiej bibliografii organów* stanowi alfabetyczny wykaz polskiego piśmiennictwa poświęconego tematyce organów (s. 11–105). Jest on usystematyzowany według nazwiska autorów. Jak zostało to już wspomniane i zrealizowane także w I tomie dzieła, każda pozycja otrzymała stosowny numer obejmujący zakres od numeru 1001 do 2000. Drugą część dzieła stanowią trzy indeksy: rzeczowy, osobowy oraz indeks miejscowości. Pierwszy z nich, indeks rzeczowy (s. 107–126), zakłada podział według tzw. haseł wiodących, wynikających z tytułu pozycji bibliograficznej. Drugi z nich, indeks osób (s. 127–224), zawiera nazwiska budowniczych organów lub organmistrzów podejmujących się innych prac z instrumentami, m.in. ich remontów. W tym względzie autorka wprowadziła bardzo przydatną uwagę polegającą na zamieszczeniu nazwy miejscowości będącej siedzibą danego warsztatu. Natomiast trzeci indeks, miejscowości (s. 225–456), zawiera wszystkie miejscowości wymienione w opracowywanych publikacjach. Wykaz jest precyzyjniejszy w stosunku do podobnego zamieszczonego w I tomie *Polskiej bibliografii organów*. Za-

sadza się to na fakcie, że w przypadku wymienianych większych miast, np. Warszawy i Wrocławia, autorka dokonała także podziału wiadomości według miejsca lub wezwań poszczególnych kościołów, co ogromnie ułatwia zainteresowanym odszukanie właściwych informacji. W przypadku Warszawy pozwoliło to na wyodrębnienie wiadomości odnośnie do 99 miejsc, a w przypadku Wrocławia — do 97 miejsc. Numery zapisane w indeksach odsyłają do alfabetycznego wykazu pozycji bibliograficznych znajdujących się w pierwszej części publikacji. Ostatnią część stanowi wykaz pozycji poddanych kwerendzie (s. 457–478), wśród których autorka wymienia czasopisma, encyklopedie, książki autorskie, leksykony, maszynopisy (tzn. dokumentacje, ekspertyzy, programy prac konserwatorskich, projekty organów oraz prace dyplomowe), prace zbiorowe, przewodniki, publikacje okolicznościowe, serie wydawnicze i słowniki. Warto zaznaczyć, że wykaz dotyczy wyłącznie opisywanego tomu II.

Przedstawiona publikacja otrzymała fioletową okładkę zewnętrzną, a więc odmienną w stosunku do szaty kolorystycznej I tomu, który otrzymał kolor niebieski. W ten sposób różnica kolorystyczna w odniesieniu do okładek zewnętrznych zaprojektowanych przez o. Juliana M. Śmierciaka OFM pozwala lepiej rozemnić numer tomu dla każdego, kto sięga po niego na półkę.

Warto nadmienić, że z intencji autorki II tom *Polskiej bibliografii organów* poświęcony został prof. Jerzemu Gołosowi, jednemu z najbardziej zasłużonych badaczy—organologów w Polsce. W ten sposób autorka wydając dwa tomy swego dzieła, uhonorowała dwóch nestorów badań organologicznych w Polsce: ks. prof. Jana Chwałka (jemu poświęcony był I tom dzieła) i prof. Jerzego Gołosa.

Po kilkuletnim okresie korzystania z I tomu bibliografii nie ulega wątpliwości, że dzieło to ma bardzo ważne znaczenie praktyczne dla osób zajmujących się naukowo i hobbystycznie tematyką organów. Dlatego pozostaje jedynie z radością przyjąć zapowiedź autorki o rozpoczęciu prac nad kolejnym, trzecim już tomem *Polskiej bibliografii organów*.

GRZEGORZ POŹNIAK, *Katalog organów diecezji opolskiej, cz. II* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 86), Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2015, 264 s., ISBN 978-83-63950-60-6.

W 2014 r. ukazała się w Opolu pierwsza część *Katalogu organów diecezji opolskiej*, której autorem jest ks. dr. hab. Grzegorz Poźniak, prof. UO, kierownik Katedry Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego Wydziału Teologicznego UO w Opolu. W bieżącym roku ukazała się jego druga część, która zamyka do końca założony przez autora projekt opisanie organów w kościołach diecezji opolskiej w układzie dekanalnym. W pierwszej części *Katalogu* zostały opisane instrumenty 18 dekanatów, a więc obejmujący połowę diecezji. W drugiej części znalazły się opisy organów znajdujących się w kościołach kolejnych 18 dekanatów: Biała, Branice, Głuchołazy, Gościęcín, Grodków, Kietrz, Krapkowice, Łany, Niemodlin, Nysa,

Strzelce Opolskie, Otmuchów, Ozimek, Pietrowice Wielkie, Prudnik, Racibórz, Skoroszyce i Tworków. W II części *Katalogu* znalazły się także uzupełnienia odnośnie do dwóch parafii, których instrumenty zostały już opisane w I części *Katalogu*. Dotyczy to Zdieszowic (dekanat Leśnica) oraz Golczowic (dekanat Głogówek).

Opis poszczególnych organów jest zgodny ze schematem przyjętym w pierwszej części opisywanego *Katalogu* i składa się one z czterech ważnych elementów. Pierwszy z nich to podstawowe informacje o świątyni i jej historii, co często odzwierciedla kontekst historii danego instrumentu. Drugim elementem opisu są informacje dotyczące historii konkretnych organów, a więc podany jest ich budowniczy i rok budowy oraz podstawowe informacje dotyczące wielkości organów, co wyraża się w określeniu ilości głosów i sekcji brzmieniowych. Trzecim elementem opisu są wiadomości odnoszące się do istniejącej dokumentacji w postaci kart ewidencyjnych funkcjonujących w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków (WUOZ) w Opolu. Czwartym elementem opisu organów są szczegółowe informacje znamionujące każdy z opisywanych instrumentów. W ich skład wchodzi najpierw określenie formy prospektu, rodzaju traktury i konstrukcji wiatrownic, a także informacje o umiejscowieniu stołu gry i rodzaju rezerwuaru powietrza. Oprócz tego bardzo ważnym elementem jest przedstawiona dokładnie w formie tabelki dyspozycja organów oraz pozostałe informacje dotyczące stałych kombinacji, łączników, włączników ręcznych i innych dodatkowych elementów obecnych w stole gry wraz z opisem ewentualnych tabliczek znamionowych występujących w przypadku niektórych instrumentów.

Dopełnieniem katalogu są zamieszczone w nim dwa indeksy. Pierwszy z nich dotyczy organmistrzów i firm organmistrzowskich wymienionych w II części opisywanego katalogu, a drugi zawiera spis wymienionych miejscowości.

Zwewnątrz strona publikacji, a więc okładka wraz z jej układem graficznym, nawiązuje do zewnętrznej strony I części i stanowi jej odwrotność w układzie kolorystycznym.

Dzięki dwuczęściowemu *Katalogowi organów diecezji opolskiej* autorstwa ks. G. Poźniaka, diecezja opolska jest drugą diecezją w Polsce, po diecezji radomskiej, która doczekała się opracowania i wydania bazy danych o organach znajdujących się we wszystkich świątyniach diecezji. Tym samym potencjalni autorzy publikacji poświęconych historii parafii i kościołów z terenu diecezji opolskiej otrzymują do ręki cenne źródło, z którego mogą czerpać podstawowe informacje o organach znajdujących się w poszczególnych parafiach i kościołach. Są one podane w sposób uporządkowany i kompetentny.

Cennym dopełnieniem ukończonego katalogu są nagrania 14 woluminów płyt CD wydanych w serii *Organy Śląska Opolskiego* zawierających muzykę organową nagrałą na wielu opisanych w *Katalogu* instrumentach. Jej wykonawcami są polscy i zagraniczni artyści.

Warto nadmienić, że ukończony *Katalog organów diecezji opolskiej* nie zawiera zasadniczo dokumentacji fotograficznej, a jedynie fotografie bardzo charakterystycznych elementów zachowanych w niektórych instrumentach. I jest to działanie celowe autora ze względu na zamysł opracowania albumu bogatego w dokumentację fotograficzną, a dotyczącego instrumentów poszczególnych miast i dekanatów, który otrzymają nazwę *Krajobrazu organowego*. Dzieło to jest zaplanowane wstępnie na około 30–35 tomów pokrywających się z ilością dekanatów diecezji opolskiej.

ANDRZEJ MIKOŁAJ SZADEJKO, *Styl i interpretacja w utworach organowych Friedricha Christiana Mohrheima (1719?–1780) i Johanna Gottfrieda Mühela (1728–1788). Zagadnienia wykonawcze i stylistyczne muzyki organowej w regionie południowego Bałtyku w osiemnastym wieku*, Gdańsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki 2010, 310 s., płyta CD, ISBN 987-83-925967-6-9.

Andrzej M. Szadejko jest muzykiem, organistą, dyrygentem, śpiewakiem i kompozytorem związanym z Akademią Muzyczną w Gdańsku (adiunkt w Katedrze Muzyki Kościelnej). Będąc nauczycielem akademickim i koncertującym organistą, w naturalny sposób zajmuje się badaniami nad interpretacją muzyki organowej. Owocem jego dociekań w tym względzie jest właśnie prezentowana publikacja poświęcona interpretacji muzyki dwóch, stosunkowo mało znanych na płaszczyźnie muzykologicznej, XVIII-wiecznych organistów i kompozytorów, uczniów Jana Sebastiana Bacha: działającego w Gdańsku Friedricha Christiana Mohrheima oraz Johanna Gottfrieda Mühela działającego w Rydze.

Autor osadza szczegółowe kwestie interpretacji kompozycji wspomnianych muzyków w kontekście historyczno-kulturowym epoki, w wymiarach zarówno ówczesnej estetyki wykonawczej i bogatego życia muzycznego, jak i w wymiarze ówczesnego budownictwa organowego.

Drugim istotnym elementem publikacji jest opis życia i twórczości obu kompozytorów. Autor przedstawia nie tylko biogramy każdego z nich oraz drogę rozwoju w dziedzinie twórczości muzycznej, ale opisuje także krótko stan badań nad ich dorobkiem. Z punktu widzenia muzykologicznego właśnie ta część publikacji wydaje się już wyjątkowo ciekawa i pożądana wobec niewielkiej ilości opracowań dotyczących omawianych kompozytorów, a w szczególności w odniesieniu do osoby Johanna Gottfrieda Mühela.

W dalszej części dzieła autor omawia już szczegółowe zagadnienia dotyczące analizy interpretacji ich utworów. Wśród pierwszych zagadnień w tym względzie znalazła się kwestia rejestracji. Jest ona omówiona na tle uwag teoretyków XVII i XVIII w., którzy wypowiadali się w kwestiach rejestracji utworów organowych wykonywanych na instrumentach z epoki. Wśród nich znaleźli się: J. Mathessohn, G. Silbermann, G.F. Kaufmann oraz D.M. Gronau. Następnie w osobnych rozdziałach podejmuje się autor analizy i interpretacji utworów organowych F.Ch. Mohrheima oraz J.G. Mühela. Oddzielne potraktowanie każdego z omawianych twór-

ców zasadza się na odmiennych kompozycjach, jakie tworzyli. I tak w przypadku kompozycji Friedricha Christiana Mohrheima autor analizuje jego preludia chorałowe oraz tria organowe, a więc typowe XVIII-wieczne formy muzyki organowej. Z kolei w odniesieniu do kompozycji Johanna Gottfrieda Müthela autor omawia jego fantazje organowe, jedną *Fugenantasie C-dur* oraz jeden utwór bez tytułu (pedałowy) w C-dur. W przypadku trio organowych Mohrheima oraz fantazji Müthela autor wyjątkowo szczegółowo omawia kwestie ich możliwej rejestracji. Podsumowaniem są *Uwagi końcowe*, w których Andrzej M. Szadejko zbiera w całość to wszystko, co charakteryzuje stylistykę kompozycji obu omawianych kompozytorów. Ta właśnie część publikacji wydaje się najbardziej interesująca i przydatna dla wykonawców XVIII-wiecznej muzyki organowej.

Omawiana publikacja zawiera także sześć dodatków. Znalazły się w nich wykazy dzieł F.Ch. Mohrheima, krótka charakterystyka budownictwa organowego w Gdańsku w XVIII w. wraz z jego kalendarium. Podobnie zamieszczono w dalszej części wykaz dzieł J.G. Müthela, krótką charakterystykę budownictwa organowego na Łotwie i w Rydze oraz oryginalny kontrakt na budowę organów w kościele św. Piotra w Rydze. Dopełnieniem publikacji są bibliografia, spis tabel oraz indeks nazwisk i miejsc.

Do omawianej publikacji dołączony jest dwupłytowy album CD zawierający nagrania omawianych w publikacji kompozycji F.Ch. Mohrheima i J.G. Müthela w wykonaniu samego autora — Andrzeja Mikołaja Szadejki. Jak określa to sam autor we wstępie do pracy, to właśnie prace związane z nagraniem kompozycji wspomnianych muzyków stały się źródłem inspiracji dla napisania omawianego dzieła. Dzięki podjętej inicjatywie niektóre utwory zostały po raz pierwszy przywrócone do ponownego obiegu muzycznego od czasów współczesnych kompozytorom. Dzięki wydawnictwu płytowemu osoby zainteresowane mogą połączyć teoretyczne rozważania nad kształtem stylu i interpretacji z wnikliwym odbiorem prezentowanej muzyki.

GRZEGORZ POŹNIAK, *Opolski krajobraz organowy*, Opole: Diecezjalny Instytut Muzyki Kościelnej 2015, 95 s., ISBN 978-83-7342-474-6.

Wydanie publikacji w formie albumu jest konsekwencją wcześniejszego wydania dwutomowego dzieła *Katalog organów diecezji opolskiej* (część I, Opole 2014; część II, Opole 2015), którego autorem jest także ks. Grzegorz Poźniak. *Opolski krajobraz organowy* jest dziełem unikatowym, przedstawiającym organy kościołów miasta Opole (wybudowane do 1945 r.), które zostały wcześniej opisane we wspomnianym *Katalogu*. Omawiana publikacja ukazała się w ramach projektu współfinansowanego przez Urząd Miasta Opola. I taki też jest zamiar autora, aby poszczególne tomy zaplanowanego *Krajobrazu organowego* były wydawane przy współudziale władzy terytorialnej jako świadectwo wspólnej troski o dziedzictwo śląskiej kultury, której częścią jest przecież budownictwo organowe.

Cennym wprowadzeniem do wydanego albumu jest nakreślony w autorskim tekście (*Od Autora*) rys historii budownictwa organowego w Opolu, który sięga XV w.

Najważniejszą częścią opisywanej publikacji jest prezentacja poszczególnych organów wraz z zamieszczoną dokumentacją fotograficzną. Album zawiera opisy 14 instrumentów zbudowanych do 1945 r., znajdujących się w kościołach Opola. Prezentacja instrumentów rozpoczyna się opisem organów katedralnych, które są jednym z najciekawszych instrumentów miasta. W aneksie pracy znajdują się dodatkowo opisy 3 instrumentów wybudowanych lub translokowanych w późniejszym czasie. Opis każdego z instrumentów rozpoczyna się od przedstawienia jego historii w kontekście dziejów parafii i kościoła. W dalszej części zawiera on informacje zamieszczone już we wspomnianym *Katalogu*, jak wielkość instrumentu wyrażona w ilości sekcji i głosów, określenie rodzaju i stylu prospektu, a także rodzaju traktury oraz wiatrownic, opis umiejscowienia stołu gry i określenie rodzaju miechów, a w końcu dokładne przedstawienie dyspozycji organów (w formie tabelki) wraz z wyliczeniem łączników, kombinacji, włączników ręcznych i nożnych. Dodatkowo zostały nadmienione tabliczki i napisy zachowane w stołach gry. Bardzo ważnym elementem przedstawiającym każdy z instrumentów jest wspomniana bogata dokumentacja fotograficzna autorstwa Estery Baksik. Składa się na nią zewnętrzny widok kościoła, co ułatwia czytelnikowi skojarzenie kościoła z instrumentem, a także wizerunek prospektu organowego, stołu gry i innych charakterystycznych dla danego instrumentu elementów. Wszystkie fotografie zamieszczone w publikacji są fotografiami kolorowymi wykonanymi w wysokiej rozdzielczości.

Na szczególną uwagę w omawianej pozycji zasługuje bogata i kunsztowna szata graficzna, skorelowana kolorystycznie z zamieszczonymi fotografiami, oraz sztywna okładka, która pozwala odnieść pozytywne wrażenie dobrze przygotowanego albumu.

Wydany i opisany powyżej album jest dobrym wzorem dla opracowania kolejnych tomów *Krajobrazu organowego*, ukazujących instrumentarium kolejnych miast i dekanatów diecezji opolskiej zgodnie z założonym planem wydawniczym Diecezjalnego Instytutu Muzyki Kościelnej w Opolu.

PIOTR KULITA, *Muzyka w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej po Soborze Watykańskim II na podstawie obrzędów w języku polskim*, Lublin: Wydawnictwo „Polihymnia” 2015, 338 s., ISBN 978-83-7847-254-4.

Publikacja ks. Piotra Kulity (kapłana diecezji sandomierskiej, absolwenta Instytutu Muzykologii KUL) wpisuje się w szereg publikacji w języku polskim, które omawiają kwestie muzyki liturgicznej w dobie posoborowej. Poświęcona jest ona śpiewom obecnym w liturgii sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, a więc chrztu świętego, bierzmowania oraz w obrzędzie Komunii św. poza Mszą św. Podstawowym źródłem opracowania była analiza śpiewów zamieszczonych w księgach obrzęd-

dowych. Wydana publikacja jest owocem obronionej dysertacji doktorskiej napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka.

Na dzieło ks. P. Kulity składają się cztery rozdziały. Pierwszy z nich jest rodzajem tła i ukazuje zarys historii obrzędów inicjacji chrześcijańskiej. Najpierw opisuje on teologiczne, liturgiczne i muzyczne aspekty inicjacji chrześcijańskiej od początku Kościoła do Soboru Watykańskiego II, by w drugiej części rozdziału przedstawić księgi liturgiczne i kształt obrzędów inicjacji chrześcijańskiej w dobie posoborowej (chrzest dzieci, bierzmowanie, chrześcijańskie wtajemniczenie dorosłych oraz Komunia św. poza Mszą św.).

Kolejne rozdziały omawiają szczegółowo śpiewy trzech obrzędów inicjacji chrześcijańskiej. I tak w rozdziale drugim opisane zostały śpiewy obrzędów chrztu, w trzecim — bierzmowania, a w czwartym — śpiewy obrzędu Komunii św. poza Mszą św. Śpiewy każdego z omówionych obrzędów zostały zanalizowane według identycznego schematu. Najpierw zostały omówione śpiewy zespolone z tekstami biblijnymi (m.in. psalmy, kantyki, parafrazy tekstów biblijnych), następnie śpiewy związane z tekstami liturgicznymi (hymny, śpiewy litanijne, akلامacje, antyfony), by wreszcie omówić śpiewy zawierające teksty zaczerpnięte z innych źródeł (pieśni, a nawet piosenki religijne). Wszystkie one zostały bardzo precyzyjnie określone pod względem formy i stylu muzycznego oraz ich duszpasterskiego wykorzystania, co zostało wyartykułowane m.in. w podsumowaniu każdego z rozdziałów. Owe duszpasterskie wskazania, jak zaznacza sam autor we wstępie pracy, mają za zadanie zrealizować podstawowe założenia soborowej reformy liturgicznej, a więc pomóc wiernym, uczestnikom celebrowanych liturgii przeżyć je w sposób pełny, świadomy i czynny (por. KL 14).

Prezentowana publikacja jest dziełem niespotykanym do tej pory w polskiej literaturze teologiczno-muzykologicznej, która w sposób całościowy i dogłębny opisywała zagadnienie muzycznego oblicza sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Można ją zatem traktować jako pomoc do konsekwentnego wprowadzenia w życie soborowej reformy liturgicznej odnośnie do właściwego kształtowania liturgii sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego.

GRZEGORZ POŹNIAK, PIOTR TARLINSKI (red.), *Śląskie organy IV. Materiały z konferencji organoznawczej zorganizowanej przez Katedrę Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz Diecezjalny Instytut Muzyki Kościelnej w dniu 18 marca 2015* (Sympozja 87), Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2015, 317 s., ISBN 978-83-63950-57-6.

Wymieniona publikacja jest owocem IV konferencji organoznawczej organizowanej cyklicznie co dwa lata na Wydziale Teologicznym UO w Opolu. Ich organizacja następuje wymiennie z podobnymi konferencjami organizowanymi przez Katedrę Organów i Muzyki Kościelnej Akademii Muzycznej w Katowicach.

Podstawowym zadaniem organizowanych konferencji jest wymiana informacji na temat aktualnie prowadzonych badań na śląską tradycją budownictwa organowego. Tak było również w przypadku konferencji zorganizowanej w dniu 18 marca 2015 r. Złożyły się na nią trzy sesje, w czasie których wygłoszono kilkanaście referatów poświęconych zagadnieniom historycznym i organmistrzowskim. Omawiana publikacja zawiera materiały wspomnianej konferencji, a więc teksty wygłoszonych referatów według kolejności ich wygłoszenia. Wydany tom materiałów zawiera trzy dodatkowe artykuły, których zamieszczenie jest cennym ubogaceniem poruszanych w ramach marcowej konferencji zagadnień. Oto autorzy referatów oraz tematy ich wystąpień: M. DUŹNIAK, *Z dziejów organów kościoła Matki Boskiej Bolesnej w Rybniku*; W.J. BRYLLA, *Budowniczość organów związani z Górnym Śląskiem. Wybrane postaci i firmy*; P. TARLINSKI, *Literatura na organy z lat 1850–1920 zachowana w kościołach na Śląsku Opolskim*; G. POŹNIAK, *Wilhelm Osburg (1859–1929) — opinia rzeczoznawcy o organach Paula Berschdorfa w Wierzchu*; F. KOENIG, *Tematyka związana z organami i muzyką organową w publikacjach wrocławskiego czasopisma cecylińskiego „Cäcilia” — roczniki I–XXXI (1893–1923) oraz XLII–XLIV (1935–1937)*; J. GEMBALSKI, *Organy kościoła św. Antoniego w Rybniku. Historia i teraźniejszość*; A. PRASAŁ, *Działalność organmistrzowska rodziny Englerów w Oleśnicy Śląskiej*; G. CZURLOK, *Organy w Prudniku — varietas in parvulo oppido*; S. PIELCZYK, *Organmistrzostwo — teoria a praktyka. Wybrane przykłady instrumentów śląskich oraz zbiorów Muzeum Organów Śląskich w Akademii Muzycznej w Katowicach*; J. KUKLA, *Estetyka brzmieniowa organów firmy „Gebrüder Rieger” z początku XX wieku w świetle realizacji projektu organów dla kościoła św. Mikołaja w Bielsku (Bielsko-Biała)*; B.A. TABISZ, *Organy firmy „Schlag & Söhne” w kościele pw. św. Stanisława Kostki w Jordanowie Śląskim*; P. DĘBSKI, *XVIII-wieczne organy Johanna Heinricha Meinerta w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Jeleniej Górze-Sobieszowie*; K. KUPCZYK, G. POŹNIAK, *Organy w dekanacie Racibórz*; F. KOENIG, *Katalogi śląskich fabryk organów z II połowy XIX i I połowy XX w. oraz współczesne próby tworzenia wykazów instrumentów firm działających na Śląsku do 1945 r.*; A. RAK, *XV-wieczne tabulatory organowe z dominikańskiego klasztoru św. Wojciecha we Wrocławiu*. W zakończeniu każdego z artykułów zamieszczone zostało streszczenie w języku obcym. Niektóre z zamieszczonych tekstów zostały ubogacone dokumentacją fotograficzną lub kopiami dokumentów archiwalnych. W zakończeniu publikacji znajduje się indeks organmistrzów i firm organmistrzowskich.

Wydany kolejny tom *Śląskich organów* stanowi w oczach jego redaktorów zachętę dla grona badaczy śląskiej kultury muzycznej i osób zainteresowanych organami do podjęcia dalszych, pogłębionych badań nad śląską tradycją budownictwa organowego i prezentowania zdobytych wiadomości w ramach zapowiadanych, kolejnych konferencji organologicznych.

HIERONIM CHAMSKI, MIROŚLAW WYSZOGRODZKI SDB (opr.), *Tobie Panie zaufałem. Akompaniamenty*, Płock: Wydawnictwo „Hejnał” 2015, 222 s., ISMN 979-0-801-501-31-8.

W tym roku ukazała się nowa pozycja muzyczna pt. *Tobie Panie zaufałem*, zawierająca zbiór pieśni przeznaczonych do wykonywania podczas pogrzebu. Podtytuł — *Akompaniamenty* — precyzuje zawartość treściową publikacji. Jej opracowania podjęło się dwóch kapłanów: ks. Hieronim Chamski — znany pedagog, muzyk, kompozytor i wydawca, oraz ks. Mirosław Wyszogrodzki — salezjanin, nauczyciel organoznawstwa, chorału gregoriańskiego, a także akompaniamentu liturgicznego w Salezjańskich Szkołach Muzycznych w Lutomiersku, który dodał niektóre pieśni i napisał akompaniamenty do większości propozycji. Publikacja liczy 222 strony i jest owocem działalności Wydawnictwa „Hejnał” z Płocka, które specjalizuje się w produkcji materiałów muzycznych (partytury, śpiewniki).

Recenzowane dzieło nawiązuje do publikacji ks. Chamskiego w formie książkowej z 2005 r. pt. *Tobie Panie zaufałem. Pogrzeb chrześcijański*. Obecna wersja tamtej pozycji książkowej została wydana w większym formacie (A 4) i wzbogacona o nowe pieśni oraz o opracowane harmonizacje. Niniejszą publikację tworzą trzy części: *Liturgia pogrzebu* (s. 5–56), zbiór *Pieśni w układzie alfabetycznym* (s. 57–171) oraz *Pieśni chóralne* (s. 173–217). Całość poprzedza jednostronicowy *Wstęp* (s. 3), a wieńczy *Spis treści* (s. 219) i *Spis alfabetyczny* — najpierw pieśni jednogłosowych, a potem chóralnych (s. 219–222).

Repertuar pieśni jednogłosowych w recenzowanej publikacji jest dość szeroki — obejmuje siedemdziesiąt osiem propozycji. Wśród nich są utwory tradycyjne, podejmujące tematykę miłosierdzia i przebaczenia (*Bądź mi litościwi; Racz wiekuiszte*), pokuty i skruchy (*Kochajmy Pana; Podaruj mi, Panie*), nieba i królestwa niebieskiego (*Bóg nad swym ludem zmiłował się*), ufności w trudnych doświadczeniach (*Być bliżej Ciebie chcę; Do Ciebie z serca wołamy*), zmartwychwstania (*Chrystus zmartwychwstan jest; Ja wierzę, że zmartwychwstanę; Zwycięzca śmierci*) czy też dobroci Boga (*O Panie, tyś moim Pasterzem*). Są także pieśni poruszające problematykę śmierci (*Mój Odkupiciel; Na wieczny sen*) oraz o treści maryjnej (*Królowo nasza; Pełna świętości; Salve Regina*). W opracowaniu nie brakuje również pieśni współczesnych (*Jezu, Tyś drogą; Jezu ufam Tobie; Życie przemija*). Organiści bez problemu skompletują repertuar utworów na różne okresy liturgiczne oraz na poszczególne części Mszy pogrzebowej. W tej części dzieła jest też kilka pieśni solowych (*O Panie, co losy ludzkości; O Władco świata*).

Zbiór jednogłosowych pieśni na liturgie pogrzebowe uzupełnia część druga dzieła, zawierająca pieśni dla chórów. Ta partia publikacji ks. Chamskiego i ks. Wyszogrodzkiego liczy dwadzieścia cztery propozycje, w tym jedną Mszę żałobną. Są to głównie śpiewy na trzy głosy równe.

Do plusów prezentowanego dzieła można zaliczyć: prostotę zaproponowanych przez ks. Wyszogrodzkiego akompaniamentów oraz fakt, że tonacje niektórych pieś-

ni zostały nieco obniżone (np. *Witaj Królowo; Ja wierzę, że zmartwychwstanę*). Być może ułatwi to zaangażowanie się w śpiew szerszej grupy wiernych, zwłaszcza mężczyzn. Oprócz tego należy zwrócić uwagę na właściwy format publikacji ułatwiający przejrzystą edycję tekstów i nut (A 4) oraz praktyczną, sztywną okładkę laminowaną w wersji spiralnej. Przydatny jest także dla użytkownika alfabetyczny układ pieśni, umożliwiający szybkie znalezienie utworu bez konieczności sięgania do *Spisu treści*. Należy pogratulować autorom troski o dalszy rozwój wydanego dzieła. Świadczy o tym zachęta do współpracy wyrażona we *Wstępie* (s. 3) oraz podane tam dane adresowe. Osoby chętne — o czym informuje *Uwaga 2* (s. 222) — mają również możliwość zamówienia, za opłatą, partytur w dowolnej tonacji.

Niestety, recenzowana pozycja ma też swoje minusy. W pierwszej kolejności należy zauważyć pewne braki. Pierwsza uwaga dotyczy układu publikacji. Dla większej jasności powinna ona składać się z rozdziałów o następujących tytułach: *Oficjum za zmarłych, Pogrzeb chrześcijański, Procesja w dniu zaduszny, Pieśni jednogłosowe, Pieśni chóralne*. Szkoda, że nie wszędzie podano alternatywne wersje: *mu* oraz *jej* w pieśniach (np. *Wieczny odpoczynek*, zob. s. 29 i 59 albo w pieśni *Dobry Jezu* — s. 79). W liturgii pogrzebu proponowanej przez niniejsze opracowanie brak jest choćby jednej z wersji śpiewów przewidzianych przez *Obrzęd pogrzebu* wykonywanych przy pochówku dziecka, które — co ważne — od strony treściowej są nieco inne w porównaniu z tekstami przy pogrzebie dorosłego. Teraz parę słów o brakach edytorskich: niektóre słowa nie mają znaków diakrytycznych (np. s. 8, 9, 18), w antyfonach jutrzni i nieszporów oraz w tekstach responsoriów, antyfony *Pieśni Zachariasza* (s. 11) i *Pieśni Maryi* (s. 20) nie ma asterysków i ukośników, w niektórych miejscach brakuje spacji (s. 7, 18, 19, 21, 25, 75, 81, 95, 96, 97, 100, 112, 125, 148, 204, 207, 219), przy cytowaniu, rozpoczynając zdanie, używany jest błędnie górny a nie dolny, cudzysłów (np. s. 7, 35), teksty oracji nie zostały odpowiednio wyjustowane (zob. s. 46, 51, 56), w metryczkach melodii psalmów responsoryjnych brakuje podania ich autorów, (fakt ten dziwi, skoro ich ustalenie nie wymaga wielkiego wysiłku, np. melodia nr 4 ze s. 35 jest autorstwa ks. I. Pawlaka. Zob. *Zwycięzca śmierci. Teksty liturgiczne i komentarz na Wielki Tydzień i Oktawę Wielkanocy*, Opole 1998², s. 163–164), ujednolicenia domaga się sposób zapisu przynależności zakonnej niektórych autorów, bowiem raz użyte skróty zakonów są oddzielone od nazwiska przecinkiem (np. s. 3, 139, 141, 145, 148), innym razem zaś nie są (np. s. 5, 152, 170). Do listy pieśni jednogłosowych mogłyby być — po uzyskaniu zgody — dołączone takie, które są znane z innych zbiorów, np. *Dziś moja duszę* oraz *Nasze plany i nadzieje* (obie pieśni znajdują się w XLI wydaniu *Śpiewnika kościelnego* ks. J. Siedleckiego), *Miły Jezu* (ze zbioru A. Chlondowskiego, *Pieśni i msze za dusze zmarłych*), *Tobie ja żyję* (pieśń tę zawiera *Śpiewnik liturgiczny*, Lublin 1991), *Tylko w Bogu — Psalm 62* (kompozycja o. D. Kusza OP ze zbioru pt. *Pieśń o nadziei — śpiewnik* z 2006 r., s. 29). Wśród dwóch proponowanych wersji pieśni *Duszo Chrystusowa* (s. 80–81) zabrakło jeszcze jednej znanej melodii — autorstwa S. Stuligrosza.

Uważna analiza tekstów ujawniła także różne błędy: literowe — s. 33, 42, 55, 63, 64, 68, 75, 84, 88, 108, 111, 114, 149, 150, 152, 155, 158, 162, 168, 182, 220; edytorskie — (na s. 207 i 208 podano błędną numerację stron na górze, nie zaś na dole — 184 i 185), niepotrzebnie zastosowano spację po otwarciu i przed zamknięciem nawiasów (np. s. 34, 59); drobne błędy w zapisie nutowym — w śpiewie na wejście (s. 29) w drugim takcie drugiego systemu jest podwójna pauza ósemkowa (powinna być jedna), niektóre słowa opcjonalne nie zostały zapisane italiikiem (wyrażenie „naszej siostry” na s. 46 lub słowa „nią” i „ją” na s. 76), przedstawienia (s. 56), stosowanie skrótu słowa refren w formie *refr.* (s. 85), podczas gdy ogólnie używany jest skrót *ref.*; interpunkcyjne — w metryczkach pieśni oraz samych ich tekstach (s. 5, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 30, 35, 47, 56, 58, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 79, 82, 85, 86, 88, 90, 92, 94, 95, 100, 108, 113, 116, 119, 124, 125, 126, 132, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 147, 148, 149, 168, 192, 196, 207, 209, 210); w pisowni słów wielką literą (s. 6, 8, 20, 21, 37, 67, 82, 88,) i małą (s. 8, 12, 13, 25, 34, 39, 74, 136). Dostrzeżono również niewielkie opuszczenia: w zdaniach (s. 3, 22, 62, 70, 210) czy też w tytule: *Psalm 90 (89)* na s. 7 podano wersy: „1–6” (powinno być „1–16”).

Niestety, to nie koniec uwag. Niezrozumiałe są ingerencje autorów w teksty zatwierdzone przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, pochodzące z *Liturgii godzin* oraz *Obrzędu pogrzebu*. Zmiany (dotyczą użycia innych słów) widać w: hymnach (z jutrzni tych zmian jest pięć, w tekście nieszpornym — jedna), pierwszej prośbie jutrzni (jedna różnica), drugiej antyfonie w nieszpornach (jedna zmiana); w *Pieśni Maryi* (jedna zmiana), czwartej prośbie nieszpornów. Niestety, także oracje końcowe jutrzni i nieszpornów nie są w wersji oryginalnej i nie pochodzą z tekstów *Liturgii godzin*. Zostały zaczerpnięte z *Obrzędu pogrzebu*, Katowice 1998² (s. 192), ale ich zakończenie proponowane przez ks. Chamskiego i ks. Wyszogrodzkiego jest niepoprawne. Również tekst Ps 51 z recenzowanego zbioru w jednym miejscu różni się od tekstu z *Obrzędu pogrzebu* (w trzeciej zwrotce jest użyte słowo „swoją”, powinno być „moją”). Wskazane różnice, choć niewielkie, są, być może, niedopatrzaniem autorów. Z całą pewnością nie pomogą one w modlitwie wspólnotowej, w którą będzie zaangażowany organista i np. osoby korzystające z brewiarza. Pewne zmiany można dostrzec również w pieśniach: *Boże, w dobroci* — s. 69 (zwrotka trzecia jest nieco inna od przyjętych) oraz *Złącz, Panie, miłujących Cię* — s. 164 (zwrotka druga ma inne słowa). Nieco inne, od ogólnie znanych i używanych, są oracje końcowe w modlitwie *Anioł Pański* (s. 59). Należy mieć nadzieję, że wskazane wady przy następnym wydaniu recenzowanej publikacji zostaną usunięte.

Nie ulega jednak wątpliwości, że prezentowana pozycja zasługuje na uwagę. Trzeba docenić trud pracy ks. Hieronima Chamskiego i ks. Mirosława Wyszogrodzkiego za opracowanie pieśni zebranych w publikacji pt. *Tobie Panie zaufałem. Akompaniamenty*, bowiem wypełnia ona lukę w dziedzinie opracowań dla organistów

w zakresie kościelnego śpiewu funeralnego. Być może z czasem stanie się także oficjalnym zbiorem o charakterze ogólnopolskim (obecne wydanie posiada imprimatur — najprawdopodobniej — Komisji Diecezjalnej ds. Muzyki w Płocku). Pozycję należy polecić wszystkim organistom i amatorom muzyki sakralnej.

Ks. Piotr Szlufik SDB

MIROSLAW WYSZOGRODZKI SDB (wybór i opr.), *Śpiewy religijne. Towarzyszenia organowe*, Płock: Wydawnictwo „Hejnał” 2015, 417 [3] s., ISMN M-979-0-801501-23-3.

Niemalży wkład w tworzenie kościelnej i liturgicznej kultury muzycznej naszego kraju mieli — i nadal starają się mieć — przedstawiciele Towarzystwa Św. Franciszka Salezego (salezianie). Jednym z aktywnych obecnie muzyków jest salezjanin pracujący w Salezjańskiej Ogólnokształcącej Szkole Muzycznej II Stopnia w Lutomiersku — ks. Mirosław Wyszogrodzki. Do jego dorobku (publikacje wydane we współpracy z ks. H. Chamskim, pieśni religijne, materiały liturgiczne) dołączyła kolejna pozycja książkowa wydana w 2015 r. pt. *Śpiewy religijne. Towarzyszenia organowe*. Wspomniane dzieło liczy czterysta dwadzieścia stron i zostało wydane przez Wydawnictwo „Hejnał” z Płocka.

Prezentowany zbiór zawiera pieśni liturgiczne i piosenki religijne. Prócz tekstu każda z nich posiada propozycję towarzyszenia organowego (akompaniamentu) opracowaną przez Autora. Publikacja ma przejrzysty układ. Tworzą ją: *Słowo wstępne* (s. 3), którego autorem jest ks. Zbigniew Malinowski — muzyk, kompozytor, nauczyciel Salezjańskiej Szkoły Muzycznej w Lutomiersku, piętnaście bloków zawierających pieśni uszeregowanych w kluczu roku liturgicznego (s. 5–408), *Spis rzeczowy* (s. 409–413) i *Spis alfabetyczny* (s. 413–417).

Najobszerniejszą część zbioru stanowi piętnaście bloków zawierających trzysta sześćdziesiąt jeden pieśni i piosenek religijnych ułożonych według następującego porządku: *Śpiewy na okres zwykły* (78 propozycji), *Śpiewy na przygotowanie darów* (16 propozycji, w tym dwie w dwóch wersjach), *Śpiewy na komunię* (45 propozycji, także dwie w dwóch wersjach), *Śpiewy uwielbienia* (58 pieśni), *Śpiewy na Adwent* (13 propozycji), *Śpiewy na Boże Narodzenie* (jedna pieśń), *Śpiewy pokutne i pasyjne* (18 śpiewów pokutnych i 20 pasyjnych), *Śpiewy wielkanocne* (5 propozycji), *Śpiewy do Ducha Świętego* (8 pieśni), *Śpiewy do Boga w Trójcy Jedynej* (5 pieśni), *Śpiewy do Najśw. Serca Pana Jezusa* (6 propozycji), *Śpiewy o Miłosierdziu Bożym* (19 propozycji), *Śpiewy maryjne* (43 pieśni i piosenki), *Śpiewy ku czci świętych i błogostawionych* (11 propozycji ku czci: św. Anny, św. Jana Chrzyciela, św. Jana Bosko, św. Cecylii, św. Jana Pawła II i św. Rocha). Zbiór zamyka część pt. *Śpiewy okolicznościowe* przeznaczone na ślub katolicki (4 propozycje) oraz pieśni funeralne *O przemijaniu i wieczności* (11 pieśni i piosenek).

Dzieło zostało wydane estetycznie, posiada wygodny, przejrzysty pionowy format (A4) i sztywną okładkę. Utwory są umieszczone tak, aby wykonawca nie musiał

podczas gry i śpiewu przewracać kartek. Repertuar zbioru ks. Wyszogrodzkiego jest bogaty. Składa się — przede wszystkim — ze znanych pieśni liturgicznych o tematyce trynitarnej, chrystologicznej, eucharystycznej, maryjnej. Są to śpiewy zarówno tradycyjne (choć jest ich niewiele), np. *Jezu, Jezu, do mnie przyjdź* (s. 121) lub *Wypatrujcie tęsknie* (s. 229), jak i tworzone przez współczesnych polskich autorów (np. bp J. Zawitkowski, ks. W. Kądziała, ks. Z. Malinowski). W zbiorze są również piosenki religijne dla dzieci lub przeznaczone na okolicznościowe wydarzenia, spotkania modlitewne i katechetyczne.

Publikacja, oprócz wspomnianych pozytywów, ma również niewielkie defekty — braki i błędy. Do braków prezentowanego zbioru można zaliczyć to, że pozycja książkowa nie ma choćby jednej wstążkowej zakładki; zaproponowane towarzyszenia organowe w większości przypadków nie posiadają wstępów i zakończeń; niektóre propozycje nie mają metryczki z danymi o autorze tekstu i muzyki, choć ustalenie tych szczegółów nie powinno wymagać od autora szczególnej trudności (np. pieśń *Witaj, krzyżu zwycięski* s. 273 — jest tekstem brewiarzowym do muzyki ks. I. Pawlaka). Szkoda też, że nie oddzielono — tworząc dwie części zbioru — pieśni liturgicznych od piosenek, które nie powinny być stosowane w liturgii, a raczej są przeznaczone na spotkania w grupach duszpasterskich, momenty modlitwy czy na czas pielgrzymki lub katechezy.

Wśród dostrzeżonych błędów w tekstach należy zaliczyć: pomyłki literowe (s. 273, 294, 368, 412), błędy typograficzno-interpunkcyjne (s. 135, 283), opuszczenia (s. 281), błąd w tonacji fragmentu pieśni, który poprawił wydawca poprzez naklejenie prawidłowej wersji (s. 94–95). W metryczkach pieśni pojawiają się błędy interpunkcyjne oraz — gdzieniegdzie — źle zastosowane skróty, np. „niedz” = niedziela (s. 229), „Ps.” lub „PS.” = Psalm (s. 200, 412), „Refr.” = refren (s. 89); miejscami zmieniono nazwisko autorów, np. J. Akensimas (s. 382), powinno być J. Akepsimas. W jednym z tytułów zastosowano odnośnik (*), ale nie wyjaśniono jego znaczenia (s. 387).

Recenzowana pozycja książkowa ks. Mirosława Wyszogrodzkiego pt. *Śpiewy religijne. Towarzyszenia organowe* z pewnością zainteresuje amatorów pieśni kościelnych i piosenek religijnych, które można zastosować w pracy duszpasterskiej (katecheza, spotkania w grupach) oraz w zajęciach ze scholami i zespołami śpiewającymi w parafiach czy szkołach katolickich. Zbiór może posłużyć również w kształceniu przyszłych organistów oraz kierowników scholi i chórów kościelnych.

Ks. Piotr Szlufik SDB